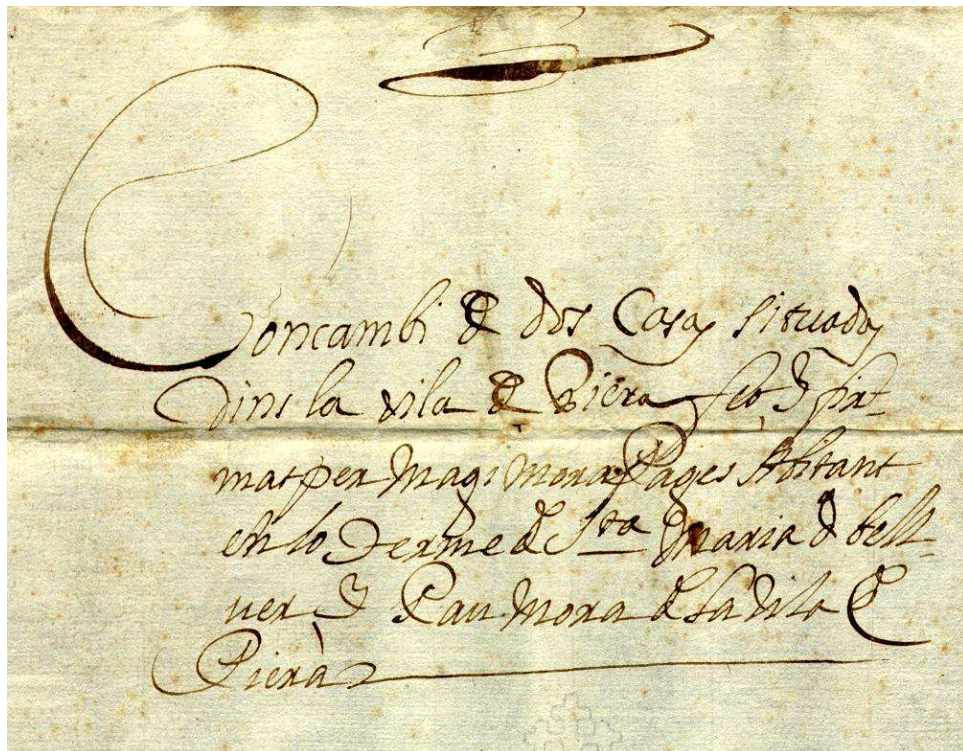

La Caseta del Costell

Notes històriques de Piera

Jaume A. Mirallas i Sariola

Piera

2001

“Aspirar a la continuïtat de la vida significa primordialment voler que la vida tingui sentit, és a dir, que cada un dels seus actes pugui ésser comprès en funció de la totalitat de la vida. El respecte que té el català envers la seva història i àdhuc envers tota història en general significa primordialment el respecte envers tot el que pot il·luminar la seva existència i atorgar-li la confiança que ni un del seus moments essencials no podrà ésser impunement eliminat... Però l’amor de Catalunya per la història... és senzillament la manera d’ésser d’un poble per al qual és fonamental la continuïtat del seu existir”.

Josep Ferrater Mora: Les formes de vida catalana

La Caseta del Costell

Antecedents històrics

La *Caseta del Costell* actualment està situada en el núm. 1 de la plaça Joan Orpí de la vila de Piera i té una història documentada des de principis del segle XVII. Gràcies a tots els seus propietaris, que han volgut conservar l'herència de l'hisenda com el patrimoni més valuós de la família, ara podem gaudir de prou documents com per esbrinar la veracitat literal dels fets més rellevants. Poc s'ho podien pensar que, després de tants anys, encara fossin protagonistes de la seva pròpia història.

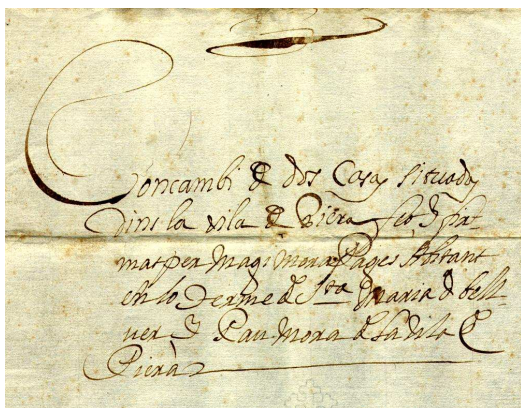

Fig. 1. Concambi de dues cases situades dins la vila de Piera amb data 11 de març de 1715.

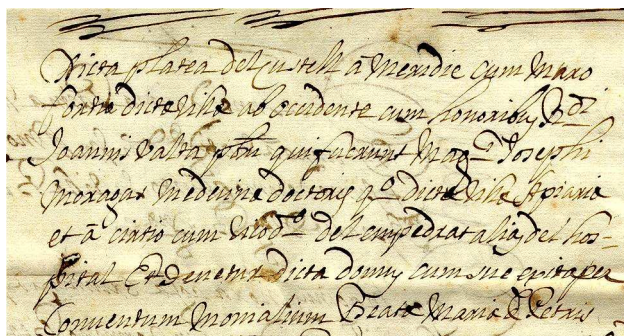

Fig. 2. En aquest document de Concambi hi trobem citada la Placeta del Costell (Platea del Custell) l'any 1715.

A l'actual plaça Joan Orpí, antiga *Placeta del Costell*, en el *Capbreu* de 1583, hi consta ubicada una casa amb dos portals: l'un donava a la *Placeta del Costell* i l'altre al *Carrer del Forn* o *Carrer del Forn de Puja* (degut a la localització en aquells voltants d'un Molí fariner i d'un forn de pa contigu al segle XVI) o *Carrer de les Tripes* (segle XVII) o *Carreró* o *Camí de les Rodes Filadores* (segle XVIII).⁽¹⁾

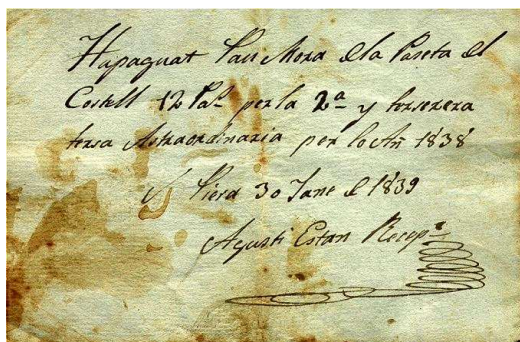

Fig. 3. Document signat a Piera el 30 de gener de 1839 on es cita la Caseta del Costell.

En el *Capbreu* de l'any 1691, s'hi troba encara registrada amb el nom de *Plaça del Costell* en el llinar mateix del recinte emmurallat de la vila. En aquesta plaça durant el segle XVII existí un edifici anomenat la *Carrossera*, on s'hi fabricaven carrosses i carrosseries. La primera vegada, que s'anomena la *Placeta del Costell* (*Platea del Custell* en els documents originals consultats de la família Mora), es remunta a l'any 1715 en un *Concambi* entre el Mag. Mora Pagès i Pau Mora Texidor, el qual fou el primer propietari d'aquesta família que va viure a l'actual casa de la plaça Joan Orpí, núm. 1 de Piera. Aquest mateix any

de 1715 s'introdueix a Catalunya el *Reial Cadastre*, documentació que ha permetre la identificació de les propietats immobles, la constatació del caràcter dels seus productes i la quantificació dels ingressos que en resulten. A partir del *Decret de Nova Planta* (1716) es converteix en impost global i directe. Anys més tard, en l'abonament del *Reial Cadastre* (*Real Catrasto*) de l'any 1838, hi figura el nom de la *Caseta del Costell* i en els documents originals consultats de la família Vilaseca dels anys 1844-45, *Placeta del Costell*. Les transformacions polítiques i socials fan variar el nom d'aquesta plaça en diverses ocasions.

Des del *Portal d'en Romanyà*, anomenat *Portal d'en Golart* al segle XVI, fins a la *Placeta del Costell* hi trobem la "pujada". Ambdós noms deriven dels antics propietaris de la casa, que hi ha sobre el portal: Josep Romanyà succeí a Salvador Golart, capellà, com es desprèn del *Capbreu* de 1619. L'any 1559 es va col·locar en l'arc d'aquest portal, en la part que mira al Raval, l'escut heràldic del Reial Monestir de Pedralbes. Els registres del segle XV i XVI el denominen: *Portal Jussà*, *Portal Inferior* i *Portal Inferior del Mercadal*. El *Capbreu de Pedralbes* (1760-1771) conserva a l'any 1768 el nom de *Portal d'en Golart*. La "pujada" ha tingut diversos noms al llarg del temps: *Carrer de l'Hospital* (per haver existit l'Hospital de la vila, el tercer que hi ha hagut a Piera, anomenat de la *Verge Maria dels Pobres*, actualment és la casa on en el seu portal s'hi pot llegir: *Escuela de Niñas 1866*, al costat de la *Capella de Sant Maure*); *Carrer de la Plaça*; *Calle del Caudillo*.

Fig. 4. La "pujada" des del *Portal d'en Romanyà*. A la dreta, la casa de blanc fou l'antic Hospital de la *Verge Maria dels Pobres* i més tard, l'antiga *Escuela de Niñas* (1866) i al costat la *Capella de Sant Maure*.

Fig. 5. *Portal d'en Romanyà* al començament del "pujada" amb l'escut del Reial Monestir de Pedralbes (1559).

Junt al *Portal d'en Romanyà* s'enfila un carreró que puja fins a l'antiga muralla i que es comunica amb el *Mercadal* pel carreró del *Bon Aire*. En el *Capbreu* de 1555 s'anomena *Carrer de les Comes*. Al segle XVI, aquest carreró s'anomenà indistintament *Carré de la Font* o *Carré de la Font Comuna* (aquesta nomenclatura pren l'origen de la *Font Comunal*, que en el *Capbreu* de 1891 s'anomena *La Mara de l'Aigua*, situada extramurs, actualment és una petita font al costat del camp de futbol); *Carrer del Joch de la Pilota* i *Carreró de la Pilota* al segle XVII (*Capbreu* de 1691), *Carrer del Joch de les Bitlles* als segles XVII i XVIII (hi va estar situat durant molt de temps el popular joc de les bitlles); *Corraló de les Eres d'en Font*; *Carreró d'en Romanyà*; *Carreró d'en Freixa*; *Calle García Morato*.

En la històrica *Concòrdia* de l'any 1607, entre l'abadessa Sor Beatriz de Montcada del Reial Monestir de Pedralbes i el rector Mossèn Joan Matoses i el Batlle Baronial l'honorable

Pau Matoses de la vila de Santa Maria de Piera per aconseguir més independència municipal, hi tenim constància que un dels jurats d'aquest acord fou Salvador Golart, qui donà el nom al portal abans expressat.

Davant la *Placeta del Costell* hi trobem la *Casa de les Voltes*, una construcció medieval, que la primera documentació de la seva existència és de l'any 1583. De fet, en el *Capbreu* de 1555 se'n registren set de velles cases amb *arcades* o *voltes* amb finestrals romànics i gòtics. Al *Raval Inferior* hi havia les cases de Francesc Soldevila, sastre, ubicada entre l'actual *Plaça de la Sardana* i la *Riera*; la d'Andreu Ferriol, teixidor de llana, a prop de la *Riera*, i la de Joan Pau Texidor, notari, jurat i personatge important per a la família Mora com veurem al llarg d'aquest relat.⁽²⁾

Per sota la *Casa de les Voltes* hi passava el *Carrer Major* (*Capbreu* de 1691) o *Carrer del Camí Reial*, *Carrer del Mercadal* o *Carrer del Raval Superior* (a partir de 1759) i, possiblement, s'hi devien col·locar alguns del venedors del mercat del dijous que se celebrava a la vila. És una mostra de la relativa prosperitat del Cinc-cents, quan a Piera es van endegar algunes obres noves, i aquesta n'és una de les més destacades.⁽³⁾

Fig. 6. La *Casa de les Voltes* possible propietat de la família Orpí del Pou vista des de la *Placeta del Costell* i final de la "pujada" on comença el *Carrer del Mercadal*.

Es suposa que on està situada la *Casa de les Voltes* fos propietat de la família Orpí del Pou (família Orpí de la Creu, segons Andrés de Palma de Mallorca*). La família no era gaire diferent de les mitjanes de Piera, disposava d'aquesta casa al Mercadal, possiblement aquella on hi ha col·locada la placa que avui el recorda o una altra de propera, que dona actualment el nom a l'antiga *Placeta del Costell*.

Fig. 7. La *Casa de les Voltes* als anys 60 on una colla de caramellaires celebren la Festa Pasqual i canten caramelles.

Joan Orpí, pare, tingué tres fills (Joan, Francesc, paraire, i Jaume) i dues filles (Maria Anna i Joana). Els Orpí del Pou van passar a la història i no només a la catalana i l'espanyola, sinó també a l'americana, a través de Joan Orpí, fill, que fou colonitzador de nous dominis a Veneçuela per a la Corona d'Espanya, fundà la Nova Barcelona i la Nova Tarragona**. Joan Orpí no deixà darrere seu ni hisenda pròpia ni família, ja que mai es va casar. Aquests dos fets provenen la seva desvinculació familiar i el seu desarrelament. Era un aventurer, un home que actuà seguint una línia exclusivament personal i absolutament inusual pels catalans del seu temps. El seu germà, Jaume, durant la

Guerra dels Segadors fou partidari filipista, fent d'espia per a Felip IV. Posteriorment fugí a Castella amb la intenció de recuperar l'herència del seu germà i demanà el títol de governador de la Nova Barcelona.

Fig. 8. Mapa de la Nova Barcelona o Barcelona veneçolana, fundada per Joan Orpí l'any 1634.

* Vila, Pau. *Joan Orpí, l'home de la Nova Catalunya*, Ediciones Ariel, S/A, Esplugues de Llobregat, (Barcelona), 1967, pàgs. 24-25. *Orpí de la Creu* és una denominació errònia de la família propietària del *Casa de les Voltes*.

** Vila, Pau. *Joan Orpí, l'home de la Nova Catalunya*, Ediciones Ariel, S/A, Esplugues de Llobregat, (Barcelona), 1967, pàg. 16-17.

Bibliografia

Abadal i de Vinyals, Ramon d'. *Catalunya fa mil anys: notes històriques en ocasió del mil·lenari*. Ed. Generalitat de Catalunya (Entitat Autònoma del Diari Oficial de Publicacions), 3a edició. Barcelona, 1989.

Balcells, Albert. *Història del nacionalisme català. Dels orígens al nostre temps*. Ed. Departament de la Presidència de la Generalitat de Catalunya (Entitat Autònoma del Diari Oficial de Publicacions). Barcelona, 1992.

Casals, Àngels; Coberó, Montserrat; Sabaté, Flocel i Santacana, Carles. *Història de Piera*. Ed. Pagès Editors, 1a edició. Lleida, 1999.

Diccionario Catalán-Castellano y vice versa. Ed. Agencia Médica Catalana (carrer de Escudellers, 64 ó 68, cantonada a la d'Araí). Barcelona (impremta de J. Roger, carrer de l'Hospital, 75), 1854.

Diccionari de la llengua catalana. Ed. Enciclopèdia Catalana, S.A. 6a edició. Barcelona, 1987.

Diccionario enciclopédico LAROUSSE. Ed. Planeta, 1a edició. Barcelona, 1989.

Enciclopèdia Catalana, S.A. Barcelona, 2001.

Escudero i Costa, Antoni. El terme municipal de Piera. Ed. l'autor. Capellades (Barcelona), 1981.

Ferrater Mora, Josep. *Les formes de la vida catalana*. 1944; 2^a ed., 1955; 3^a ed., 1960; ed.

augm. amb l'assaig «Catalunya enfora», 1980.

Maragall, Joan. *Antologia poètica*. Edicions 62 i "la Caixa". Les millors obres de la literatura catalana, núm. 71. Barcelona, 1981.

Oliveras Llopart, Justo. (llibre publicat amb pseudònim: Ruy-Vélez). *El castillo de Piera y los palacios de Barcelona*. 2a edició. Barcelona, 1946.

Palma de Mallorca, Andrés de. *Santa Maria de Piera. Notas históricas*. Talleres tipográficos de Pedro Bas Vich. Igualada (Barcelona), 1942.

Pladevall i Font, Antoni & Pagès i Paretas, Montserrat. *Això és Catalunya. Guia del Patrimoni arquitectònic*. Ed. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i Plaza & Janés Editores, S.A. Barcelona, 1988.

Vila i Dinarès, Pau. *Joan Orpí, l'home de la Nova Catalunya*. Edicions Ariel. Col·lecció Hores de Catalunya. Barcelona, 1967.

<http://www.grec.net/cgibin/lexicx.pgm>

Vocabulari

Abadessa [del ll. ecl. *abbatissa*]. 1 Superiora d'un monestir o convent d'orde monàstic o canonical femení. 2 **Abadessa comendatària**. Dona que fruiïa de les rendes d'una canonja o d'un monestir femení sense ésser religiosa o essent-ho d'un altre orde.

Agutzil [variant de *algutzir*]. 1 Oficial municipal inferior executor dels manaments del municipi, de l'alcalde, etc.

Alcalde [1315; de l'àr. *al-qâdi* 'jutge', aplicat en cat. antigament als jutges dels moros i més tard pres del cast. com a substitut de *conseller*, *jurat en cap* o *batlle*, amb l'antecedent dels moriscos catalans]. 1 President de l'ajuntament de cada municipi.

Alcalde del crim. Un dels noms que rebien els ministres de la sala del crim en les audiències creades al començament del segle XVIII per Felip V als Països Catalans.

Alcalde major. Nom amb el qual també fou designat el tinent corregidor en la Nova Planta establerta per Felip V als Països Catalans.

Algutzir [s. XIV; de l'àr. *al-wazîr* 'ministre, visir']. 1 Agent judicial. 2 A l'edat mitjana, governador d'una població sarraïna. 3 Oficial encarregat de fer complir la llei i de l'administració de justícia en nom del rei o de les constitucions.

Aloer -a [1321; de *alou*]. 1 Relatiu o pertanyent a l'alou. 2 Senyor de cases, de terres o de masos en alou.

Alou [s. XI; del germ. fràncic *alôd* 'patrimoni lliure', comp. de *al* 'tot' i *ôd* 'possessió']. 1 Domini ple, absolut i lliure, franc de serveis i de tota prestació real o personal, sobre béns immobles. 2 Immoble tingut en alou.

Api-. Forma prefixada del mot llatí *apis*, que significa 'abella'. Ex: *apicultura*, *Apiària*.

Apiari [del ll. *apiarium* 'rusc']. Lloc on són situats un nombre més o menys gran de ruscs, amb vista a l'explotació de les abelles, especialment la instal·lació feta segons les normes de l'apicultura.

As [s. XV; del ll. *as*, *assis* 'unitat monetària bàsica dels romans']. 1 Entre els romans, unitat de pes, igual aproximadament a 327 g. 2 Unitat base del sistema monetari romà. *As semilibral*, *triental*, etc.

Barcelona veneçolana. Capital de l'estat d'Anzoátegui, fundada l'any 1634 per Joan Orpí amb el nom de Nova Barcelona, i traslladada al seu emplaçament actual l'any 1672.

Baronia. Demarcació feudal posseïda per un baró (o baronessa), el qual hi exercia funcions jurisdiccionals.

Batlle [s. XI; del ll. *bajulus* 'bastaix']. 1 Persona que tenia a càrrec seu l'administració o la representació dels interessos d'una altra. 2 Als Països Catalans, administrador al servei d'un senyor territorial, en nom del qual exercia una jurisdicció reial o baronial i la representació dels drets de caràcter econòmic. 3 A Andorra, jutge ordinari de primera instància en les causes civils. 4 Alcalde.

Billó [s. XIV; del fr. *billon* 'tronc', que significà primerament 'lingot d'un metall', der. de *bille* 'tronc polit', potser d'origen celta]. Aliatge d'argent i de coure de proporció variable que fou usat com a metall per a la fabricació de moneda.

Bosc [s. X; d'un preromà **bosko-*, segurament indoeuropeu, comú amb les altres llengües de la Península de França i nord d'Itàlia]. 1 Lloc poblat d'arbres silvestres. 2 Formació vegetal on predominen els arbres. 3 **Bosc alt** (o gros). Bosc tractat de manera que els arbres procedeixen en general de llavor, talment que cadascun sol presentar un tronc únic, que en estat normal sol tenir un diàmetre superior a 20 cm. 4 **Bosc baix** (o menut). Bosc tractat de manera que la majoria dels arbres procedeixen de la rebrotada de soques d'arbres tallats.

Cadastre [1639; de l'it. dial. *catastro*, it. *catasto* 'inventari', ant. *catàstico*, del gr. bizantí *katástikhon* 'llista, registre', der. de *stíkhos* 'línia']. 1 Documentació establerta per tal de permetre la identificació de les propietats immobles d'una determinada zona, la constatació del caràcter dels seus productes i la quantificació dels ingressos que en resulten (a Catalunya s'introdueix al 1715). 2 Impost global i directe establert després del Decret de Nova Planta (1716).

Capbreu [s. XII; de *cap* i *breu*]. 1 Document o manual on hom anotava les confessions o els reconeixements fets pels emfiteutes als senyors directes per tal de servir de memòria o prova de la subsistència dels drets dominicals. 2 Escripura pública on consta el reconeixement que fa l'emfiteuta dels drets del seu senyor directe sobre els immobles que el primer té en domini útil, com a resultat d'un procés judicial anomenat *causa de capbreuació*.

Capítol de cort. Als països de la corona catalano-aragonesa, proposició que, a les corts, feien al rei els estaments recomanant-li de prendre una determinada resolució o disposició.

Capítols Matrimonials. Negoci jurídic accessori del matrimoni que permet als cònjuges pactar el règim econòmic familiar.

Caramella [s. XIII; del ll. vg. *calamella*, format sobre *calamellus*, dimin. de *calamus* 'canya']. 1 Instrument rústic de vent, fet amb canya o fusta, que pot tenir embocadura de flabiol o bé de llengüeta (doble o simple i batent). 2 Canó de certs instruments de vent que hom aplica a la boca.

Caramellaire [de *caramella*]. Cadascun dels cantaires de caramelles.

Carrosser -a [de *carrossa*]. 1 Persona que fabricava carrosses. 2 Persona que fabrica carrosseries.

Carta de gràcia. Pacte accessori del contracte de compra-venda amb el qual el venedor es reserva el dret de tornar a adquirir la cosa venuda.

Censal [s. XIV; del ll. td. *censualis* 'relatiu a censos']. 1 Dret de cobrar una pensió o cànon anual com a contrapartida d'un capital donat. 2 Propi del cens; censual.

Cèntim. 1 Centèsima part de la pesseta i d'altres unitats monetàries dels països adherits a la Unió Monetària Llatina. 2 Moneda, diners en general. *Si te'l vens, faràs cèntims.*

Cinc rals. Moneda d'argent batuda a diverses poblacions del Principat de Catalunya durant la guerra dels Segadors.

Clarissa. Membre del segon orde franciscà femení fundat per Clara d'Assís.

Concambi [de *cambi* o *canvi*]. 1 Permuta, canviar una cosa per una altra. 2 Contracte consensual pel que dos persones s'obliguen reciprocament a donar una cosa per una altra.

Concedir [1653; del ll. *concedere*, íd.]. 1 Cedir a algú a títol de gràcia, de favor (alguna cosa). *Concedeix a parts a Isidre Fàbregas, cerraller de Piera, una peça de terra herma.* 2 Lliurar (alguna cosa) a precs o a sol·licitud d'altri. *Demanem que ens concedeixin l'autonomia.*

Conopial [formació culta analògica sobre la base del ll. *conopium* 'pavelló de lliit']. Dit de l'arc format per quatre quarts de cercle tangents entre ells

Corregidor. 1 Agent polític de la monarquia castellana. 2 Magistrat d'origen castellà introduït als països de la corona catalano-aragonesa per la Nova Planta borbònica en substitució dels antics governadors, veguers i sobrejunters. 3 **Tinent de corregidor.** Alcalde major.

Corregiment. 1 A Castella, àmbit territorial del corregidor. 2 Demarcació administrativa en què Felip V dividí el Regne de València, el Principat de Catalunya i el Regne d'Aragó arran dels decrets de Nova Planta, en substitució de les antigues governacions, vegueries i juntes.

Costell. Pal on hom lligava el qui era condemnat a la vergonya pública.

Cresp -a [1481; del ll. *crispus*, -a, -um, íd.]. 1 Arrissat formant ondes molt petites. 2 **Fer-ne una de crespà:** *fer una grossa atzagaiada.*

Crespó [de *cresp*]. 1 Fil que hom obté torcent dos caps de seda o més, un dels quals ja ha estat torçut prèviament. 2 Teixit, obtingut amb fil de crespó, que presenta una superfície crespada. 3 Tros de crespó negre usat com a signe de dol.

Debitori -òria [1344; formació culta analògica sobre la base del ll. *debitus*, -a, -um, participi del ll. *debere* 'deure']. 1 Dit del document on consta l'existència d'un deute. 2 Al Principat de Catalunya, contracte de préstec de diners pel qual el prestatari prometia de retornar-lo en un termini determinat, hipotecant com a garantia alguna cosa especial o tots els seus béns en general, sense que hi intervingués jurament.

Denari -ària [del ll. *denarius*, íd.]. 1 Decimal, que té per base deu. *Sistema denari. Notació denària. Escala denària.* 2 Moneda romana d'argent d'època republicana equivalent a deu asos, dividida en dos quinaris o quatre sestercis. 3 Diner.

Devessall [1683; d'un ant. *deveassar*, der. de *vessar*]. 1 Desfet de pluja. 2 *Un devessall de llàgrimes. Un devessall de paraules.*

Dinar [de l'àr. *dinar*, i aquest, del gr. *denáron* 'denari']. 1 Antiga moneda àrab d'or d'un pes aproximat de quatre grams. 2 Unitat monetària principal d'Algèria, Bahrain, Bòsnia, l'Iraq, Iugoslàvia, Jordània, Kuwait i Tunísia, i fraccionària de l'Iran.

Diner [1004; del ll. *denarius* 'moneda romana d'argent de deu asos', der. de *deni* 'cada deu', i aquest, de *decem* 'deu']. 1 Denari. 2 Unitat de moneda inferior del sistema carolingi que perdurà fins a l'època moderna en els sistemes que en deriven. *Diner de billó.* 3 Porció o quantitat d'una cosa que val un diner. *Anaren a comprar dos diners de pa.* 4 **Diners de nous.** A Menorca, estrenes amb què els padrins, els avis, els oncles, etc. obsequien la gent menuda de la família la diada de Nadal. *Diner barcelonès.*

Duro [del cast. *duro*, reducció de la denominació de *peso duro* donada a la moneda d'argent de més valor: moneda de vuit rals forts (*real de a ocho*) encunyada del s. XVI al XIX]. 1 Nom vulgar de la moneda d'argent espanyola de més valor entre les normalment usades en la circulació monetària. 2 Nom de la moneda de 5 pessetes i amb un pes de 25 grams. 3 Nom donat a qualsevol moneda o bitllet d'un valor de 5 pessetes.

Edil [1803; del ll. *aedilis* 'magistrat que vetllava pel temple', der. de *aedes* 'temple, edifici, casa']. 1 Magistrat romà que s'encarregava de la policia municipal, de la salut pública, del control dels queviures i preus dels mercats i de les obres públiques, com també de l'organització dels espectacles i del proveïment de la ciutat. 2 Regidor.

Emfiteusi [1696; del ll. *emphyteusis*, i aquest, del gr. *emphyteusis*, íd., der. de *emphyteúo* 'empeltar', i aquest, de *phytón* 'vegetal', der. de *phýo* 'néixer' (cf. físic)]. Contracte pel qual un senyor dóna a una altra persona (*emfiteuta*) el domini útil d'una cosa immoble, tot retenint-ne el domini directe, a canvi de rebre un cànon de l'emfiteuta o senyor útil.

Emfiteuta [1383; del ll. *emphyteuta*, íd.]. Persona que té el domini útil sobre un bé immoble i està obligada al pagament del cànon de l'emfiteusi.

Escrivà [s. XIV; b. ll. *scriba*, *-anis*, alteració del ll. *scriba*, *-ae* 'copista']. El qui tenia al seu càrrec la redacció i l'autenticació d'actes i contractes posats en pública forma i de les actuacions judicials, governatives i administratives. *Escrivà major*. *Escrivà de ració*.

Esgrafiar [1578; deriv. de l'ant. *grafi* 'punxó per a gravar o escriure', ll. *graphium*, íd., o de l'it. *sgraffiare* 'lacerar o esgarrinxar la pell']. Traçar dibuixos en un mur fent saltar en certs indrets la capa superficial que el revesteix i deixant així al descobert la capa següent, d'un altre color.

Esgrafiat [de *esgrafiar*]. Decoració esgrafiada. *Els esgrafiats de la façana de Casa Sastre*.

Establir [c. 1081; del ll. *stabilire* 'mantenir sòlidament, afermar']. 1 Cedir un bé immoble en emfiteusi. 2 Posar una casa de comerç, un negoci, etc, en un lloc. *Estableix a Pere Balú, curtidor d'Igualada, unes cases situades al C/ de la Muralla*. 3 A Mallorca, parcel·lar una terra i vendre'n les parcel·les, generalment a terminis.

Fabricant [1803; de *fabricar*]. Propietari d'una fàbrica o de més d'una.

Fadiga [s. XIII; de *fatigar*]. 1 Dret de prelació que té el senyor directe d'adquirir la cosa emfiteutica quan el senyor útil la traspassa a un altre per títol oneros. 2 **Fadiga de dret**. En dret català, del segle XII al segle XVII, denegació feta pel demandat en judici a comparèixer i estar a dret o acceptar la resolució judicial; rebel·lia.

Fadrí -ina [s. XIII; d'origen incert, probablement d'un ll. vg. **fratrinus*, dimin. de *frater* 'germà', aplicat a frares mendicants joves o llecs, semblantment a l'oc. ant. *frairin* 'pobre, mesquí' i el fr. ant. *frarin* 'pobre, mendicant']. 1 Persona jove, especialment en estat de casar-se. 2 Persona soltera, que no s'ha casat mai. 3 Operari que ja ha passat l'aprenentatge del seu ofici, però que encara no n'és mestre. Fadrí fuster, fadrí manyà, fadrí paleta.

Farratge [1364; del ll. *farrago*, *-aginis* 'grana per al bestiar', der. de *far*, *farris* 'blat']. Verd destinat a l'alimentació del bestiar.

Farrigo-farrago [cpt. d'un der. de *farro* i el ll. *farrago* (v. *farro* i *farratge*)] Conjunt de coses mal ordenades, inconnexes, mal compreses.

Farro [s. XIV; del ll. *far*, *farris* 'mena de blat']. Farinetes bullides o fregides, fetes amb farina de blat de moro, que hom menja al Rosselló i a la zona nord i centre del Principat.

Ferm -a (*Herm -a* en els documents originals) [1244; del ll. *firmus*, *-a*, *-um*, íd.]. 1 Que no cedeix sinó difícilment a un esforç exterior. *Tenir una carn ferma, els músculs ferms*. 2 Que atrau, especialment per les seves qualitats. *És un noi molt ferm. Quin cotxe més ferm!* 3 Dit del tracte establert amb seguretat i força legal, de la sentència o resolució judicial no recorrible. 4 **Terra ferma**. Terra d'extensió considerable, continental.

Fermança [1248; de *fermar*]. 1 Seguretat, garantia d'una cosa. 2 Fiança.

Ferrer -a [1250; de *ferro*]. 1 Persona que treballa el ferro o que fabrica objectes de ferro. 2 Ferrador. 3 Encarregat de l'explotació d'una farga baronial o farga de destret.

Ferrer de tall. Ferrer que fa coltells i altres eines de tall.

Fur [c. 1150; del ll. *forum* 'fòrum', que donà l'ant. *for*, canviat en *fur* per la metafonia del pl. td. *fori* o per adaptació de l'aragonès ant. *fuoro*]. 1 Norma jurídica d'origen consuetudinari o per concessió sobirana que recull el dret vigent en una localitat o una regió. 2 Als regnes de València i d'Aragó, constitució. 3 Dret de sotmetre's a una jurisdicció, sigui de caràcter territorial per raó de

la radicació de les persones contendents o coses reclamades o per raó del lloc d'acompliment de l'obligació, o bé per motiu de la matèria litigiosa o del cos o estament al qual pertanyen els contendents o un d'ells. 4 Jurisdicció, que pot ésser ordinària (fur ordinari) o especial (fur militar, acadèmic, eclesiàstic, etc.).

Heretat [s. XIV; del ll. *hereditas*, -atis, íd., der. de *heres*, -edis 'hereu']. Propietat rústica.

Insaculació [1511; de *insacular*]. 1 Acció d'insacular. 2 Procediment d'elecció, anomenat també *de sac* o *de sac i sort*, pel qual el rei aprovava una llista de totes les persones idònies per als càrrecs el nom de les quals era col·locat, en rodolins, en unes bosses corresponents als diversos càrrecs o oficis de la corporació.

Insacular [1519; de *sàcul*]. Posar en un sac, una urna, etc., cèdules amb noms de persones o coses per treure-les després a la sort.

Jornal [964; de *jorn*]. 1 El que guanya un obrer pel treball d'un dia. 2 La feina que fa un treballador cada dia. 3 **Treballar a jornal**. Treballar d'acord amb un sou diari determinat. 4 Mesura agrària variable corresponent a l'espai de terra que pot ésser llaurat en un dia normal de feina.

Jornaler -a [s. XIII; de *jornal*]. Persona que treballa a jornal.

Linda [s. XIV; del ll. *limina*, pl. neutre del ll. *limen*, -inis 'llindar; porta d'entrada']. 1 Fusta o pedra travessera que clou la part superior d'un portal o una finestra i que descansa sobre els muntants. 2 Conjunt de tres pedres o més, sempre en nombre imparell, que clouen una obertura formant un arc pla. 3 Línia que divideix una propietat d'altres. 4 Molló que assenyala el límit d'un terreny.

Lliura [1271; del ll. *libra* 'lliura de pes; balança']. 1 Unitat de pes de valor molt variable segons els països o les localitats. 2 Antiga unitat de pes catalana, dividida en 12 unces, equivalent a 400 g al Principat, a 407 g a les Illes i a 355 g al País Valencià. 3 Antiga mesura superficial agrària. 4 **Lliura carnissera**. Antiga unitat de pes catalana, equivalent a 3 lliures o 36 unces, és a dir, 1 200 g. 4 Unitat monetària principal de molts països.

Lluisme. Dret del senyor directe a rebre una part del valor de la cosa emfitèutica o feudal que es transmet a tercera persona, quan el senyor no fa ús del dret de *fadiga*.

Manyà -ana [1352; de *manya*]. Artesà que fabrica pany, claus i objectes de ferro.

Marmessor -a [s. XIV; de l'ant. *manmessor*, ll. *manumissor*, -oris, de *manumittere*, a *manu emittere* 'deixar anar (un esclau) de la mà de l'amo', alliberament que hom encarregava a l'executor testamentari]. Persona nomenada pel causant per tal que tingui cura de complir i d'executar la seva darrera voluntat.

Mas [1055; b. ll. *mansus* 'lloc de residència', der. del ll. *manere* 'restar, quedar-se'] 1 Explotació agrària tradicional constituïda per una casa de camp amb diverses dependències, anomenada sovint masia, que té bosc, pastures i terres de conreu adscrites. 2 **Mas aloer**. Mas que depenia d'una casa aloera o d'un senyor aloer (segles XIII-XV). 3 **Mas rònc**. Mas deshabitat o abandonat.

Moneda barcelonesa. 1 Moneda encunyada a Barcelona, pròpia del comtat de Barcelona i, des del segle XII, del Principat de Catalunya. 2 **Diner barcelonès**. Terme aplicat a la moneda de billó encunyada a Barcelona a l'edat mitjana. *Lliura barcelonesa*.

Morabatí (maravedí). 1 Nom donat al *dinar* d'or musulmà dels almoràvits. 2 *Dirhem* d'argent medieval. 3 Moneda castellana de billó; anomenada també *burgalès*. 4 Nom donat al segle XII, a Barcelona, a la moneda d'or de Frederic I Barba-roja, rei de Sicília. 5 Nom que rebia sovint, sobretot als regnes de Mallorca i de València, l'impost del monedatge.

Mujada [1459; deriv. de l'ant. *muig* 'mesura agrària de capacitat', del ll. *modius* 'mesura de capacitat', der. de *modus* 'mesura']. Mesura agrària equivalent al tros de terra que poden llaurar un parell de bous en un dia.

Mundina. Mesura agrària equivalent a una setzena part de la mujada, o sia 306,03 m².

Notari -ària [s. XIV; del ll. *notarius*, -a, -um 'taquígraf, secretari']. 1 Funcionari que té a càrrec seu la redacció i l'autorització en forma pública dels actes, els contractes i tota mena d'instruments, i dóna fe de llur contingut. 2 **Notari**. Persona nomenada pel bisbe per a redactar actes i documents de caràcter normatiu, administratiu i judicial l'escriptura dels quals o la seva signatura fa fe pública.

Paer -era [1272; deriv. del ll. *pax*, *pacis* 'pau']. 1 Regidor, edil. 2 Als municipis de la regió de Lleida, nom donat als magistrats que en detenien les facultats rectores i executives. 3 Cadascun dels quatre prohoms als quals Jaume I de Catalunya-Aragó confià l'administració

comunal barcelonina, autoritzant-los a prendre consellers que els assessoressin en llur càrrec. 4 A Tortosa, des del 1276 fins a la Nova Planta, jutge representant de la ciutat que assistia amb caràcter assessor i executiu el veguer per a assegurar la pau i l'ordre públic.

Pagès -esa [s. XIV; del ll. td. *pagensis* 'el qui viu al *pagus*, el camp']. 1 Home, dona, del camp. 2 El qui es dedica al conreu de la terra. 3 Relatiu o pertanyent a la gent del camp. 4 Del segle XI al XVI, habitant d'un *pagus*, o fora de poblat, també conegut a l'alta edat mitjana per rústec (home del camp).

Paleta [1575; de *pala*]. 1 Pala petita. 2 Nom genèric de diversos estris o eines relativament petits i proveïts de mànec més o menys curt. 3 Eina que consisteix en un tros de palastre o de planxa d'acer de forma triangular, que és proveïda d'un mànec i és emprada pels paletes per a manejar i aplicar el morter, etc. 4 **Paleta**. Mestre de paleta. 5 Persona que treballa en la construcció o en la reparació d'edificis, etc., i posseeix un cert nivell de coneixements i d'experiència.

Paraire [1265; del ll. *parator*, *-oris*, íd.]. Persona que es dedica a qualsevol de les operacions a les quals és sotmesa la llana.

Partida [1272; de *partir*]. 1 Registre o assentament del bateig, matrimoni, enterrament, etc., que hom fa en els llibres de la parròquia o en el registre civil. 2 Còpia autèntica de l'assentament d'un fet que figura en un registre públic. *Partida de naixement, de defunció*. 3 **Partida**. Porció de terreny d'alguna extensió i designada amb un mateix nom, part del terme pertanyent a un poble. 4 Regió, contrada.

Pesta [s. XIII; del ll. *pestis*, íd.]. 1 Nom donat a totes les grans epidèmies. 2 Malaltia epidèmica causada per un bacil aerobi i gramnegatiu que es transmet directament d'home a home o mitjançant animals, com rates, puces, etc.

Prebost [s. XIV; del ll. *praepositus*, *-i* 'cap, oficial, superior']. 1 Prepòsit, cap d'una comunitat. 2 Cap d'una comunitat eclesiàstica, principalment del capítol catedral o d'una col·legiata. 3 Paborde. 4 Cap civil, magistrat, sobretot a la França medieval, amb amplis poders administratius i judicials. 5 **Capità prebost**. Oficial que estava encarregat de vetllar per l'observança dels bans, les ordres, etc, de conèixer dels casos criminals que es produïen en l'exèrcit, castigar els malfactors, etc.

Presbiteri [1696; del ll. ecl. *presbyterium*, i aquest, del gr. *presbytérion*, íd.]. 1 Part de l'església, anomenada també *santuari*, situada al fons de la nau central, on hi ha l'altar major, i és reservada als clergues. 2 Conjunt de tots els preveres d'una església presidits pel bisbe. 3 Consell d'ancians (pastors i laics) entre els presbiterians.

Presbiteriat [1696; del ll. ecl. *presbyteratus*, *-us*, íd.]. 1 Grau de prevere dins el sagrament de l'orde. 2 Dignitat, càrrec, de prevere. 3 Conjunt de tots els preveres d'una Església, d'una diòcesi, d'un país.

Prevere [s. XII; del ll. td. *presbyter*, *-teri*, i aquest, del gr. *presbyteros* 'més ancià', comparatiu de *présbys* 'ancià']. En l'Església Catòlica, les Esglésies Orientals i les episcopalianes, clergue que ha rebut els ordes majors i té la missió primordial de presidir la celebració de l'eucaristia.

Procurador -a [s. XIV; del ll. *procurator*, *-oris*, íd.]. 1 El qui, per ofici, representa en els tribunals una de les parts en virtut de poder legal rebut d'ella fent les peticions i altres diligències necessàries per a la defensa. 2 A Castella i a Lleó, durant la baixa edat mitjana, representant de les viles a la cort reial. 3 A Tortosa, en l'antic règim, magistrat que detenia les facultats rectores i executives, equivalent al jurat, cònsol, conseller o paer d'altres poblacions catalanes. 4 **Procurador general**. Representant del monarca en tots els seus negocis. 5 Als grans territoris senyorials, representant del senyor territorial, en nom del qual exercia la jurisdicció baronial i la representació dels drets de caràcter econòmic. 6 **Procurador reial**. Oficial reial que tenia cura de l'administració del patrimoni reial i de cobrar els diners deguts al rei procedents de drets reials, confiscacions, etc. 7 **Procurador fiscal**. Oficial reial que secundava, en tot allò que es relacionava amb el patrimoni reial o el fisc, el batlle general de Catalunya o de València o el procurador reial de Mallorca.

Puig [s. XIV; del ll. *podium* 'mur entorn de l'amfiteatre; lleixa; prominència d'un terreny; turó', i aquest, del gr. *pódion* 'petge elevat', dimin. de *poús*, *podós* 'peu']. Elevació del terreny, més o menys rosta, formant cim, que sobresurt del terreny circumdant.

Pujol [977; de *puig*]. Puig petit.

Quarter [s. XIV; del ll. *quartarius*, *-ii* 'quarta part; mesura de sòlids i líquids'; en l'accepció de 'caserna', del fr. *quartier*, íd., del mateix origen]. 1 Cadascun dels quatre barris o districtes en què es dividia una ciutat. 2 Barri o districte urbà. 3 Cadascun

dels quatre districtes en què es dividien determinats territoris jurisdiccionals, etc. 4 Nom donat als districtes de determinats territoris. 5 El qui ha de pagar una quarta part més de la renda estipulada en un contracte d'arrendament. 6 A Catalunya, contracte consuetudinari de parceria perpètua, que consisteix a concedir un predi a perpetuïtat a canvi de cedir una quarta part de tots els fruits.

Quarto [1803; del cast. *cuarto*, íd.]. 1 Moneda encunyada a Castella des del segle XV fins al XIX, amb un valor de quatre maravedisos. 2 Moneda medieval d'argent equivalent a tres diners. 3 Moneda de coure encunyada a Barcelona amb valor de 16 morabatins. 4 Antiga mesura catalana per a oli, pròpia de Barcelona, equivalent a 1/4 de quartà o 4 quartes. 5 Unitat de pes, emprada en joieria, igual a 1/4 d'unça o 4 argenços, o sia 8,384 g. 6 Mesura agrària equivalent a 4 mundines, o 1/4 de mujada.

Quint -a [s. XIV; del ll. *quintus*, -a, -um, íd.]. Cinquè.

Quint reial. Cinquena part dels ingressos municipals que algunes ciutats catalanes, d'acord amb els termes de llurs cartes, pagaven a la tresoreria reial.

Rabassa [1249; probablement der. del ll. vg. *rapa*, ll. cl. *rapum* 'nap rodó', per les arrels voluminoses d'aquest vegetal]. 1 Part de la soca d'un arbre o arbust coberta per la terra, de la qual arrenquen les arrels. 2 Soca grossa i seca destinada a ésser cremada. 3 **Rabassa morta.** Contracte de conreu emfiteutic establert com a arrendament d'un tros de terra per a conrear-hi vinya, amb la condició que el contracte restava dissolt en haver mort dos terços dels primers ceps plantats. És anomenat també *establiment a primers ceps*. 4 **Rabassa morta a pa i vi.** Contracte de rabassa morta de caràcter perpetu segons el qual, un cop morts els ceps, hom els torna a plantar. També rep el nom de *rabassa morta a segons ceps*. 5 **Rabassa morta a pa i vi.** Contracte de rabassa morta en el qual hom estableix el conreu de blat en els bancals, entre els ceps.

Ral [s. XVII; contracció de l'ant. *real* 'reial']. 1 Unitat de compte corresponent a una quarta part de pesseta. 2 Moneda equivalent a vint-i-cinc cèntims de pesseta. 3 A l'edat mitjana, moneda del rei, per oposició a la moneda episcopal, comtal o local.

Ral d'ardits (o d'ardit). Unitat de compte usada al Principat de Catalunya a partir del segle XVII amb una equivalència de 24 diners.

Ral d'argent. 1 Genèricament, moneda catalana d'argent. 2 Tota moneda d'argent de pes aproximat als 3 g.

Ral de billó. 1 Genèricament, moneda reial de lliga d'argent i coure. 2 Unitat de compte usada a la monarquia hispànica, generalitzada des del segle XVIII i oficialitzada el 1809.

Ral del batlle. Prestació senyorial que hom pagava a Catalunya.

Ral d'or. Moneda d'or francesa, imitada repetidament a l'època medieval, que valia 25 sous parisencs.

Raval [1264; de l'àr. hispànic *rabád*, àr. ant. *rábad*, íd.]. 1 Barri exterior d'una població emmurallada. 2 Barri o caseriu situat a les afores d'una població.

Reialisme. Adhesió a un rei o a un govern reial.

Remença [1283; deriv. del cat. ant. *reembre* 'redimir']. 1 Redempció. 2 A la Catalunya Vella, a partir del segle XI, dret (pagament d'una redempció personal) que el senyor territorial podia exigir del vassall subjecte a adscripció a la terra quan aquest volia abandonar-la. 3 **Pagès de remença.** Pagès que a l'edat mitjana estava adscrit a un domini senyorial que només podia abandonar mitjançant el pagament d'una redempció o remença.

Serraller -a [1364; del dial. *serralla* 'forrellat, dispositiu de tancar', der. de *serrar* 'tancar']. Manyà.

Sou [1271; del ll. td. *solidus* 'moneda d'or', substantivació de l'adj. *solidus*, -a, -um 'sòlid']. 1 Unitat de compte del sistema carolingi, que correspon a 1/20 de la lliura carolíngia, i es divideix en 12 diners o bé 24 òbols o malles. 2 Des del segle XIII, moneda d'argent fi. 3 Moneda rossellonesa d'argent, de Carles I, coneguda també amb el nom de sou de Perpinyà. 4 Moneda de billó, d'Eivissa, encunyada des de Carles I. 5 Unitat de valor gravat a la moneda de 5 sous, en les emissions locals catalanes en temps de la guerra dels Segadors. 6 **Cinc sous.** Moneda d'argent batuda a diverses poblacions del Principat de Catalunya durant la guerra dels Segadors i que valia la meitat de la moneda de cinc rals.

Usatge [s. XIV; del b. ll. *usaticum*, íd.]. 1 Ús o costum establert. 2 Estil i forma de procedir o de resoldre en matèria jurídica que, per la seva reiteració, crea el costum. 3 Del segle X al XIII, prestació personal o real que un vassall o emfiteuta feia al seu senyor, segons costum de la terra, tant en serveis com en pagament de diner, fruits, participacions en bestiar o altres

servituds. 4 Cadascun dels costums recollits en els *Usatges de Barcelona*.

Usdefruit [1434; de *ús de fruit*, ant. *usufruit*, del ll. *ususfructus*, íd.]. 1 Dret real de gaudiment sobre cosa d'altri, que atorga a l'usufructuari les facultats de posseir la cosa, usar-la i percebre'n tots els fruits, si bé amb les limitacions d'haver de conservar-ne la forma i la substància. 2 **Usdefruit universal**. Usdefruit que comprèn la totalitat dels béns del testador.

Usufructuari -ària [del ll. *usufructuarius*, -a, -um, íd.]. 1 Relatiu o pertanyent a l'usdefruit. 2 Dit de la persona que té l'usdefruit d'una cosa.

Violari [c. 1280; del b. ll. català i aragonès *violarium*, d'origen incert, possiblement der. *de viola*, potser per la relació d'aquest tipus de pensió amb institucions religioses i la connotació que hi ha tingut el color violat]. Contracte aleatori peculiar del dret civil català, que atorga la facultat de percebre periòdicament una pensió en diners durant la vida d'una o dues persones, en canvi del lliurament d'un capital.

Volta [s. XIV; de *volta*]. 1 Estructura arquitectònica corbada que cobreix un espai, forma un sostre, sosté una graderia, etc., conformada amb elements que recolzen mútuament i exerceixen

una pressió exterior suportada per parets, pilars, etc. 2 **Volta apuntada** (o **ogival**, o **de punta d'ametlla**). Volta de secció transversal en forma de punta d'ametlla, característica del gòtic. 3 **Volta cilíndrica** (o **de mig punt**, o **de canó**). Volta amb un perfil d'arc de mig punt, característica del romànic. 4 **Porxada, pòrtic**. *Passejar-se sota les voltes de la plaça*.

© Enciclopèdia Catalana, S.A. 1997-2001
Diputació, 250
08007 Barcelona
tel: 93 412 0030
fax: 93 301 4863

<http://www.grec.net/cgi-bin/lexicx.pgm>
